

І. П. Довбня,

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Переяслав-Хмельницький

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ МЕТОДИКИ ЗІСТАВЛЕННЯ НОМІНАЦІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ПРОСТОРУ В НЕБЛИЗЬКОСПОРІДНЕНИХ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Статтю присвячено вивченню дослідницьких наукових парадигм та методологічних принципів, ефективних для зіставлення семантичних особливостей категорії простору в близькостпоріднених мовах. У ній описується застосування методологічних принципів при відборі базових маркерів простору для дослідження типологічних особливостей англійської, французької та української мов. Пріоритетом є увага принципу історизму для розгляду еволюції основних аспектів семантики відібраних просторових номінацій у діахронії (від міфології до наукового пояснення простору).

Ключові слова: наукова парадигма, просторові номінації, бинаризм, метод, методика, принцип.

Статья посвящена изучению исследовательских научных парадигм и методологических принципов, эффективных для сопоставления семантических особенностей категории пространства в близкородственных языках. Описывается применение методологических принципов при отборе базовых маркеров пространства для исследования типологических особенностей английского, французского и украинского языков. Уделяется внимание принципу историзма для рассмотрения эволюции основных аспектов семантики отобранных пространственных номинаций в диахронии (от мифологии до научного объяснения пространства).

Ключевые слова: научная парадигма, пространственные номинации, бинаризм, метод, методика, принцип.

The article is dedicated to the study of research scientific paradigms and investigation of methodological principles, efficient for comparison of semantic peculiarities of the category of space in non-closely related languages. The application of methodological principles during the selection of basic markers of space for research of typological peculiarities of English, French and Ukrainian languages is described. The attention is drawn to the principle of historicism for research of the evolution of the main aspects of semantics in selected spatial nominations in diachrony (from mythology till scientific explanation of space).

Key words: scientific paradigm, spatial nominations, binarism, method, methodology, principle.

Постановка проблеми. Сучасний етап у розвитку лінгвістичної науки характеризується докорінною зміною базисної наукової парадигми, поворотом до розгляду мовних явищ з антропоцентричного погляду. Визначилася настанова досліджувати мову в нерозривному зв'язку з мисленням, свідомістю, пізнанням, культурою, світоглядом як окремого індивідуума, так і мовного колективу, до якого він належить.

Огляд останніх досліджень і публікацій із цієї проблеми. У ХХ ст. в мовознавчій науці панував так званий інструментальний підхід до мови, який Ю.С. Степанов подав у вигляді трьох основних поглядів на мову: 1) мова як семантичний код, знакова система для шифрування інформації; 2) мова як інструмент комунікації, засіб для оформлення й регулювання інформаційних потоків; 3) мова як інструмент мислення й пізнання, як «простір думки» [3, с. 174; див. також 1, с. 98].

У межах лінгвоукраїнознавчої теорії слова національна специфіка мови пов'язувалася дослідниками тільки з лексичним мовним рівнем. Імперативом для сучасної антропологічної лінгвістики має стати розширене тлумачення терміна «мовна картина світу», яке повинно відштовхуватися від того змісту, що його В. Гумбольдт вкладав у поняття «форма мови». Розрізняючи два типи мовної форми – внутрішню й зовнішню, В. Гумбольдт надає внутрішній формі першорядного значення, розуміючи її як внутрішню структуру мови в цілому, глибинний принцип її породження. Зовнішня форма мови, маніфестуючи і втілюючи внутрішню, закарбовує її у звуковій та семантичній (лексико-граматичній) мовних субстанціях [1, с. 98; 287].

Метою статті є аналіз існуючих підходів до зіставного вивчення лексичного рівня мов та дослідження когнітивних аспектів методики зіставлення просторових номінацій у близькостпоріднених мовах.

Виклад основного матеріалу. Сучасний парадигмальний простір лінгвістики зазвичай представлений співіснуванням декількох дослідницьких наукових парадигм. Залежно від етапу дослідження панівними підходами до вивчення та опису мовного матеріалу нашої роботи є: порівняльно-історична парадигма, що керується принципами історизму, діахронічного розгляду мови, розробляє процедури встановлення еволюційних змін і закономірностей розвитку мов; таксономічна наукова парадигма, яка ґрунтується на принципах синхронності лінгвістичного опису, онтологічного дуалізму, опозитивності, системності мови; залучаються також пізнавальна перспектива когнітивної парадигми, спрямована на пояснення зв'язку між мовою, мовними продуктами та структурами знань, операціями мислення. Семантичні особливості категорії простору визначають контекст таких методологічних мовознавчих принципів дослідження як експансіонізм, антропоцентризм, експланаторність та частково функціоналізм, у поєднанні з дослідницьким принципом етноцентризму.

При міжмовному зіставленні номінацій на позначення об'єктів простору в близькостпоріднених мовах мала місце така етапність дослідження: 1) структурно-семантичний метод із застосуванням методик: а) вибірки зі словників лексем із гіперсемою 'простір'; б) словникової дефініції; 2) метод ЛСП – класифікація відібраних одиниць за тематичними групами. У результаті класифікації утворилися групи слів із семами 'природний простір', 'абстрактний простір', 'об'єкт, напрямок руху, вмістище'. При міжмовному зіставленні ЛСП з гіперсемою 'простір' з'ясувалося, що домінуючими ідейними концептами французького просторового коду в межах дослідженого словникового матеріалу є концепти моря, або води, і дороги. Концепт моря (води) у межах відібраних лексем представлений п'ятнадцятьма значеннями (abîme, bande, arrière, attoyo, baille, abord, aval, Achéron тощо), а дороги – чотирма (autoroute, allée, alinéa, avenue). Найголовнішими протиставленнями структури французького мовного простору стали море / суша, верх / низ, перед / зад та не повністю реалізована з позицій бинарності опозиція близькість / віддаленість з абсолютним переважанням компонента 'близькість'. Характерною особливістю змісту категорії простору англійської мови в межах дослідженого вокабуляру виявилася функціональна асиметрія її полярних просторових значень у межах семантичних протиставлень, найбільш репрезентативними з яких є верх / низ, суша / вода, вперед / назад. Особливістю змісту категорії простору української мови відзначилася в існуванні бінарних опозицій за ознаками верх / низ, свій / чужий, перед / зад. Найширше в межах дослідженого матеріалу української мови представлені побутова, соціальна, військова, ландшафтна та релігійна сфери. При застосуванні методики компонентного аналізу відібраних лексем у межах тематичних груп з'ясувалося, що переважна більшість просторових понять характеризується бінарними опозиціями: лексика на позначення протиставлення (anti-, against, contra-, opposite, проти) та лексика на позначення вертикально-горизонтальної сегментації простору. Таким чином, методика опозицій застосовувалася для ви-

значення таксономії мовних одиниць на підставі їх семантично релевантної розбіжності, а принцип бінарності покладено в основу нашого дослідження.

В основу диференціації мовних одиниць у структурі семантичного поля покладено ознаки бінарної диференціації локалізованості / нелокалізованості у просторі відносно певного відправного моменту, динамічності / статичності, контактності / дистанційності, векторності тощо [4, с. 79]. Бінарність системи, на думку В.М. Топорова, виявляється в наявності дублетних форм у лексико-граматичній сфері та в семіотичних опозиціях у плані змісту мови. Основні опозиції можуть розглядатися як різні плани вираження головного протиставлення, одну з провідних груп якого складають характеристики просторових відношень [6, с. 63–64]. Лексичне вираження універсальних семіотичних опозицій відображає словник мовної моделі, що описує універсум, у якому живе людина. На змістовому рівні, вважає Т.В. Цив'ян, кожна семіотична опозиція є багатощаровою; ця багатощаровість є т. зв. «семантичною історією» / «етимологією» опозиції, що полягає в освоєнні та класифікації людиною світу, виступаючи своїм власним орієнтиром [5, с. 11–16, 68–94]. А.С. Самігулліна пов'язує просторовий код з опозицією «свій / чужий», співвідносячи з архетипами свідомості [2, с. 85]. У мовних термінах Т.В. Цив'ян передає цю опозицію як «внутрішній – зовнішній», вказуючи на існування кордону, межі, входу чи виходу [5, с. 21–68].

Застосування цього принципу зумовило відбір найбільш значущих (базових, первинних) маркерів простору для дослідження типологічних особливостей англійської, французької та української мов.

Таким чином, безпосереднім матеріалом дослідження стали просторові номінації з класом – належність до базових понять категорії простору, що містять опозиційні семи: верх / низ (градуальні семи 'вище' / 'нижче', напр., *земля* / *небо*, *північ* / *південь*), право / ліво (*схід* / *захід*), вперед / назад, свій / чужий (*дім* / *ліс*), сакральний (англ. *temple*, *дім*) / профанний (фр. *ciel* / *ciaux*, англ. *sky* / *heaven*, укр. *небо* / *небеса*).

Розглядаючи семантику просторових апелативів, ми вирішили залучити до дослідження й такі найбільш насичені ключові символи культури як топоніми і простежити, якими вторинними значеннями вони оперують сьогодні, у які сфери вони проникли у процесі розвитку суспільства і мови та які екстралінгвістичні фактори вплинули на розвиток додаткових значень топонімів (*Альпи*).

На другому, основному, етапі дослідження застосовувався принцип історизму для розгляду еволюції основних аспектів семантики відібраних просторових номінацій у діахронії (від міфології до наукового пояснення простору).

На третьому етапі розглядалися особливості функціонування лексичних одиниць на позначення простору та виявлялися потенційні семи досліджених номінацій.

Семантична категорія простору розвивається в англійській, французькій та українській мовах паралельно з розвитком абстрактного мислення людини та науково-технічним прогресом. Категорія простору амбівалентна та відзначається національно-культурною варіативністю свого лінгвістичного вираження в умовах певної територіальності. Загалом просторовий код англійської, французької та української мов характеризується опозиційним бінаризмом, однак найяскравіше він виражений в англійській мові. Досліджений лексичний матеріал французької та української мов менше відображає дискретність навколишнього світу.

Орієнтованість архетипної моделі світу на відображення основних просторових параметрів зумовила вироблення системи бінарних опозицій як коректного способу опису структури простору. Панівними підходами до вивчення та опису мовного матеріалу нашої роботи є порівняльно-історична парадигма, таксономічна наукова парадигма, когнітивна парадигма. На всіх етапах дослідження застосовується типологічний метод, головним принципом якого є порівняння як установлення схожості й розбіжностей між мовами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основна увага при дослідженні просторових понять у синхронії приверталася до конотованих значень, набутих у процесі розвитку мови й суспільства, особливостям вторинної номінації та символізації понять, що первинно функціонували на позначення фрагментів простору. Застосовувався функціональний метод (дослідження мови в дії) та одна з його методик – контекстуально-інтерпретаційного аналізу тексту. На всіх етапах дослідження застосовувався зіставно-типологічний метод, головним принципом якого є порівняння як установлення схожості й розбіжностей між мовами. Базовим поняттям такої диференціації є тип мов, що передбачає сукупність певних семантико-граматичних характеристик за умови домінування найбільш загальної й імплікації інших.

Перспективними видаються дослідження мовної категорії простору у неблизькоспоріднених мовах із активним застосуванням зіставного методу, що має велике практичне значення у виявленні збігів і розбіжностей в зіставлених мовах, цим самим розкриваючи конкретні специфічні особливості мови, які важко, а іноді й неможливо помітити при її «внутрішньому» вивченні.

Література:

1. Голубовська І.О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : дис.... доктора філол. наук : 10.02.15 / Голубовська Ірина Олександрівна. – К., 2004. – 468 с.
2. Самігулліна А.С. Языковые единицы в парадигматике и синтагматике / Анна Сергеевна Самігулліна // Парадигматика и синтагматика языковых единиц : сб. науч. ст. : в 2-х ч. – Ч. 2. – Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка : Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Юрий Сергеевич Степанов ; [отв. ред. В. П. Нерознак]. – М. : Наука, 1985. – 335 с.
3. Топоров В. Н. Локатив в славянских языках / Владимир Николаевич Топоров. – М. : Наука, 1961. – 379 с.
4. Цив'ян Т. В. Лингвистические основы балканской модели мира / Татьяна Владимировна Цив'ян ; [отв. ред. В. Н. Топоров]. – М. : Наука, 1990. – 207 с.
5. Цив'ян Т. В. ДВИЖЕНИЕ и ПУТЬ в балканской модели мира / Татьяна Владимировна Цив'ян // Исследования по структуре текста : сб. ст. ; [под. ред. В. Н. Топорова]. – М. : Индик, 1999. – 376 с.

УДК 811.133.1'373.612.2'42:32:070

В. В. Дубик,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

МЕТАФОРА З РЕЦИПІЄНТНИМИ ЗОНАМИ ПОЛІТИКА В СУЧАСНОМУ ФРАНКОМОВНОМУ МЕДІА ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ЕЛЕКТРОННИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ)

Представлення концептосфери ПОЛІТИКА відбувається за рахунок залучення донорських зон із інших концептуальних сфер, задіяних у метафоризації. Найчастіше відбувається перенесення на політику концептосфер ВІЙНА, СПОРТ/ГРА.

Ключові слова: концептуальна метафора, процес метафоризації, реципієнтна зона, донорська зона, метафоричний динамізм.